Tajik State University of Commerce

Course name: Circular Economy Fundamentals

Week 16: Roadmap for Implementing Circular Solutions in Tajik Businesses

Lecturer: Professor Kadyrova Zarrina Halimovna

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

Номи фан: Асосҳои иқтисодиёти даврӣ

МАВЗУИ 7: Нақшаи (харитаи роҳ) татбиқи моделҳои иқтисоди даврӣ дар фаъолияти соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Омӯзгор: профессор Қодирова Заррина Ҳалимовна

Нақшаи лексия:

1. Банақшагирии стратегӣ ҳамчун заминаи гузариш ба моделҳои иқтисоди даврӣ дар соҳибкорӣ
2. Тақвияти иқтидор ва татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ ҳамчун воситаи ҷорӣ намудани иқтисоди даврӣ
3. Ҳамкории ҷонибҳои манфиатдор ва чаҳорчӯбаи татбиқи иқтисоди даврӣ дар корхонаҳои Тоҷикистон

Мақсади лексия:

Ташаккул додани донишҳои назариявӣ ва малакаҳои амалии донишҷӯён оид ба таҳияи нақшаи (харитаи роҳ) татбиқи моделҳои иқтисоди даврӣ дар фаъолияти соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон, банақшагирии стратегӣ, тақвияти иқтидор, татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ ва ташкили ҳамкории самараноки ҷонибҳои манфиатдор барои гузариш ба модели рушди устувор ва рақобатпазир.

Вазифаҳои асосии лексия:

•Шарҳ додани нақши банақшагирии стратегӣ дар таҳия ва татбиқи харитаи роҳи иқтисоди даврӣ барои корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.
•Таҳлил намудани аҳамияти тақвияти иқтидори инсонӣ, рушди донишҳои касбӣ ва татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ ҳамчун воситаи ҷорӣ намудани иқтисоди даврӣ.
•Баррасӣ намудани нақши ҳамкории давлат, бахши хусусӣ, донишгоҳҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар татбиқи моделҳои иқтисоди даврӣ дар асоси модели спирали сегона (Triple Helix).
•Омӯзонидани марҳилаҳои асосии таҳия ва амалисозии чаҳорчӯбаи татбиқи иқтисоди даврӣ (Implementation Framework) дар фаъолияти соҳибкорӣ.
•Инкишоф додани малакаҳои таҳлили имкониятҳо ва таҳияи пешниҳодҳои амалӣ барои ҷорӣ намудани иқтисоди даврӣ дар соҳаҳои кишоварзӣ, саноати хӯрокворӣ, нассоҷӣ ва идоракунии партовҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Натиҷаҳои интизорӣ:

Дар натиҷаи омӯзиши лексия донишҷӯён бояд:

- Моҳият ва унсурҳои асосии нақшаи (харитаи роҳ) татбиқи иқтисоди давриро дар фаъолияти соҳибкорӣ шарҳ диҳанд.
- Марҳилаҳои банақшагирии стратегӣ ва татбиқи моделҳои иқтисоди давриро таҳлил ва асоснок намоянд.
- Нақши ҷонибҳои манфиатдор ва модели спирали сегона (Triple Helix)-ро дар рушди иқтисоди даврӣ арзёбӣ кунанд.
- Барои корхонаҳои Тоҷикистон нақшаи ибтидоии гузариш ба модели иқтисоди давриро таҳия намоянд.
- Имкониятҳо, хавфҳо ва афзалиятҳои татбиқи иқтисоди давриро дар асоси мисолҳои воқеӣ ва таҷрибаи байналмилалӣ баҳогузорӣ намуда, қарорҳои идоракунии стратегиро пешниҳод намоянд.

1. . Банақшагирии стратегӣ ҳамчун заминаи гузариш ба моделҳои иқтисоди даврӣ дар соҳибкории Тоҷикистон.

Саволҳо барои андешаронӣ

1. *Оё ҳамаи корхонаҳои Тоҷикистон бояд ба модели иқтисоди даврӣ гузаранд ё танҳо соҳаҳои алоҳида? Ҷавобо асоснок намоед.*
2. *Агар шумо директори як корхонаи истеҳсолӣ мебудед, кадом се қадами аввалро барои таҳияи харитаи роҳи иқтисоди даврӣ амалӣ мекардед?*

3. Кадом омил барои рушди иқтисоди даврӣ муҳимтар аст: технология,маблағгузорӣ,сиёсати давлатӣ, ё омодасозии кадрҳо? Мавқеи худро бо мисолҳо асоснок кунед.

4. «Партов мушкилот нест, балки захираи истифоданашуда мебошад.» Оё шумо бо ин андеша розӣ ҳастед? Барои Тоҷикистон мисолҳо пешниҳод намоед.

5. Барои ҷалби соҳибкорон барои татбиқи принсипҳои иқтисоди даврӣ кадом восита самараноктар аст? имтиёзҳои андозӣ; қарзҳои сабз; грантҳо; ҷарима барои партовҳо; ё дастгирии технологӣ?

6. «Оё Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд пеш аз рушди иқтисоди даврӣ ба рушди иқтисоди анъанавии саноатӣ диққати бештар диҳад?»Мавқеъҳои баҳс: Тарафдорон :иқтисоди кишвар ҳанӯз ба сатҳи баланди саноатӣ нарасидааст;ҷорӣ намудани технологияҳои даврӣ маблағгузории зиёд талаб мекунад; аввал бояд истеҳсолот ва инфрасохтор рушд ёбанд. Мухолифон:иқтисоди даврӣ метавонад аз ибтидо бо хароҷоти камтар сохта шавад;истифодаи самараноки захираҳо рақобатпазириро зиёд мекунад;гузариши барвақт ба модели даврӣ ба ҷалби сармоягузориҳои сабз мусоидат мекунад.

[1]

1. Бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъи омода шудааст

Харитаи роҳ (Roadmap) яке аз воситаҳои муҳими банақшагирии стратегӣ буда, пайдарпайии амалҳо, захираҳо, муҳлатҳо ва натиҷаҳои интизоршавандаро барои ноил шудан ба ҳадафи муайян муайян менамояд. Дар шароити иқтисоди даврӣ харитаи роҳ ҳамчун ҳуҷҷати стратегӣ хизмат карда, ба корхона имкон медиҳад, ки гузариш аз модели анъанавии истеҳсолоти хаттӣ («гирифтан – истеҳсол кардан – истифода бурдан – партофтан») ба модели устувори истифодаи самараноки захираҳо ва истифодаи такрории онҳо ба таври низомнок амалӣ карда шавад.

Моҳияти асосии харитаи роҳ аз он иборат аст, ки он на танҳо ҳадафҳои стратегиро муайян мекунад, балки марҳилаҳои мушаххаси амалисозӣ, масъулин, сарчашмаҳои маблағгузорӣ, нишондиҳандаҳои баҳодиҳӣ ва механизмҳои мониторингро низ дар бар мегирад. Бо истифода аз чунин равиш корхона метавонад хавфҳои татбиқи тағйиротро коҳиш дода, самаранокии истифодаи захираҳо ва рақобатпазирии худро баланд бардорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти харитаи роҳ махсусан муҳим мебошад, зеро иқтисоди кишвар ба бахшҳои кишоварзӣ, саноати хӯрокворӣ, нассоҷӣ ва коркарди ашёи хом такя мекунад. Дар ин соҳаҳо миқдори зиёди партовҳои органикӣ ва истеҳсолӣ ба вуҷуд меоянд, ки метавонанд ҳамчун ашёи хоми дуюмдараҷа истифода шаванд.

Харитаи роҳ инчунин ҳамоҳангсозии фаъолияти ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро таъмин менамояд. Давлат муҳити ҳуқуқӣ ва дастгирии молиявиро фароҳам меорад, донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ таҳқиқот ва технологияҳои навро пешниҳод мекунанд, бахши хусусӣ онҳоро дар истеҳсолот татбиқ менамояд ва ташкилотҳои байналмилалӣ тавассути маблағгузорӣ ва машваратҳои техникӣ ин равандро дастгирӣ мекунанд. Чунин ҳамкорӣ имконият медиҳад, ки гузариш ба иқтисоди даврӣ бо хароҷоти камтар ва самаранокии бештар амалӣ гардад.

2

Дар доираи иқтисоди даврӣ банақшагирии стратегӣ на танҳо муайян намудани ҳадафҳои рушди корхона, балки ташаккули низоми самараноки истифодаи захираҳо, коҳиши партовҳо ва дароз намудани давраи ҳаёти маҳсулотро дар бар мегирад.

Барои фаъолияти соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъала аҳамияти махсус дорад, зеро қисми зиёди корхонаҳо дар бахшҳои кишоварзӣ, саноати хӯроквори, нассоҷӣ ва коркарди ашёи хом фаъолият менамоянд. Дар аксари ҳолатҳо захираҳо пурра истифода нашуда, қисми муайяни онҳо ба партов табдил меёбанд. Аз ин рӯ, банақшагирии стратегӣ бояд ба муайян намудани имкониятҳои истифодаи дубора ва барқарорсозии захираҳо равона карда шавад. Масалан, дар корхонаҳои истеҳсоли афшура ва консерваҳои меваю сабзавот, аз ҷумла корхонаҳои вилояти Суғд, пас аз коркарди мева миқдори зиёди пӯст, донак ва дигар партовҳои органикӣ боқӣ мемонанд. Дар модели анъанавии истеҳсолот ин партовҳо нобуд карда мешаванд, дар ҳоле ки дар модели иқтисоди даврӣ онҳо метавонанд барои истеҳсоли компост, хӯроки чорво ё биоэнергия истифода шаванд. Барои татбиқи чунин модел корхона бояд дар нақшаи стратегии худ самтҳои истифодаи такрории захираҳоро пешбинӣ намояд.

Мисоли дигар ба соҳаи нассоҷии Тоҷикистон дахл дорад. Тоҷикистон яке аз истеҳсолкунандагони асосии пахта дар минтақа ба ҳисоб меравад. Дар раванди истеҳсоли ришта ва маҳсулоти нассоҷӣ миқдори муайяни партовҳои пахта ба вуҷуд меоянд. Дар доираи банақшагирии стратегӣ ин партовҳоро метавон ҳамчун ашёи хоми дуюмдараҷа барои истеҳсоли масолеҳи изолятсионӣ, маҳсулоти техникӣ ё дигар навъҳои маҳсулот истифода намуд. Ин таҷриба имрӯз дар як қатор корхонаҳои нассоҷии Туркия ва Чин васеъ татбиқ мегардад.

Дар бахши кишоварзии Тоҷикистон низ имкониятҳои назарраси татбиқи банақшагирии стратегӣ мавҷуданд. Масалан, хоҷагиҳои чорводорӣ метавонанд истифодаи поруи ҳайвонотро барои истеҳсоли биогаз ба нақша гиранд. Дар натиҷа ҳам масъалаи идоракунии партовҳо ҳал гардида, ҳам манбаи иловагии энергия ба вуҷуд меояд. Чунин таҷриба имрӯз дар Қазоқистон, Ӯзбекистон ва як қатор кишварҳои аврупоӣ васеъ истифода мешавад. Таҳқиқотҳои OECD ва UNEP нишон медиҳанд, ки банақшагирии стратегӣ дар иқтисоди даврӣ бояд ба принсипи «аз партов ба захира» асос ёбад. Яъне корхона бояд ҳар як партов ё маҳсулоти иловагиро ҳамчун манбаи эҳтимолии даромад арзёбӣ намояд. Дар шароити Тоҷикистон чунин равиш метавонад махсусан барои корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ ва саноати сабук самаранок бошад.

Имкониятҳои соҳавӣ: Арзиши иқтисодии коркарди такрорӣ 3

Модели «Аз партов ба захира» дар Тоҷикистон

Соҳа	Модели анъанавӣ	Модели даврӣ	Бартарии стратегӣ
Коркарди меваю сабзавот	Партовҳои органикӣ, пӯст ва донак нобуд карда мешаванд	Истеҳсоли компост, хӯроки чорво ва биоэнергия	Манбаи нави даромад, коҳиши хароҷоти нуриҳо
Саноати нассоҷӣ	Боқимондаҳои нах ва партовҳои пахта партофта мешаванд	Истеҳсоли масолеҳи изолятсионӣ ва маҳсулоти техникӣ	Истифодаи 100% ашёи хом, воридшавӣ ба бозорҳои нав
Хоҷагии қишлоқ ва чорводорӣ	Поруи ҳайвонот бесамар мемонад	Истеҳсоли биогаз аз партовҳои органикӣ	Истиқлолияти энергетикӣ, ҳалли масъалаи партовҳо

NotebookLM

3. Бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъи омода шудааст

4

4. Бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъи омода шудааст

Аз нуқтаи назари идоракунии стратегӣ, ҳар як корхона бояд харитаи роҳи гузариш ба иқтисоди давриро таҳия намояд, ки дар он ҳадафҳои дарозмуддат, марҳилаҳои амалисозӣ, сарчашмаҳои маблағгузорӣ ва нишондиҳандаҳои баҳодиҳӣ муайян карда шаванд. Чунин харитаи роҳ имкон медиҳад, ки корхонаҳо ба тағйироти бозор мутобиқ гардида, самаранокии истифодаи захираҳоро баланд бардоранд ва дар дарозмуддат рақобатпазирии худро нигоҳ доранд. Ҳамин тариқ, банақшагирии стратегӣ ҳамчун унсури калидии гузариш ба иқтисоди даврӣ баромад намуда, барои соҳибкории Тоҷикистон имконият фароҳам меорад, ки ҳамзамон ба ҳадафҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ ноил гардад. Маҳз тавассути таҳияи стратегияҳои дарозмуддат ва истифодаи таҷрибаҳои муосири байналмилалӣ корхонаҳои ватанӣ метавонанд ба модели устувор ва рақобатпазири рушди иқтисодӣ гузаранд.

2. Тақвияти иқтидор ва татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ ҳамчун воситаи ҷорӣ намудани иқтисоди даврӣ

Татбиқи моделҳои иқтисоди даврӣ танҳо аз ворид намудани технологияҳои нав вобаста нест. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки муваффақияти гузариш ба иқтисоди даврӣ пеш аз ҳама аз сатҳи омодагии захираҳои инсонӣ, иқтидори институтсионалӣ ва қобилияти корхонаҳо барои ҷорӣ намудани навовариҳо вобаста мебошад. Аз ин рӯ, дар аксари кишварҳои пешрафта тақвияти иқтидор (capacity building) ва татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ (pilot projects) ҳамчун марҳилаи муҳими гузариш ба иқтисоди даврӣ баррасӣ мешаванд.

Мувофиқи таҳқиқоти Созмони Милали Муттаҳид оид ба рушди саноат (United Nations Industrial Development Organization), рушди иқтисоди даврӣ бе омодасозии кадрҳои соҳибихтисос, баланд бардоштани сатҳи донишҳои экологӣ ва ташаккули фарҳанги нави истеҳсолот ғайриимкон мебошад. Дар чунин шароит сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ ба яке аз омилҳои асосии рақобатпазирии корхонаҳо табдил меёбад. Тақвияти иқтидори инсонӣ ва институтсионалӣ

Тоҷикистон, норасоии мутахассисоне мебошад, ки дониш ва малакаҳои заруриро дар соҳаи идоракунии захираҳо, иқтисоди сабз, коркарди партовҳо ва технологияҳои рақамӣ доранд.

Дар ин замина корхонаҳо бояд ба:

- омӯзиши кормандон;
- баланд бардоштани малакаҳои касбӣ;
- ҷорӣ намудани барномаҳои омӯзишӣ;
- ҳамкорӣ бо донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ диққати махсус диҳанд.

Масалан, солҳои охир дар Тоҷикистон дар доираи лоиҳаҳои байналмилалии Erasmus+, UNDP, GIZ ва ADB як қатор барномаҳои омӯзишӣ дар самти рушди устувор, иқтисоди сабз ва иқтисоди даврӣ амалӣ гардида истодаанд. Ин ташаббусҳо барои ташаккули заминаҳои илмӣ ва омодасозии мутахассисони нав мусоидат менамоянд. Аз нуқтаи назари иқтисодиёти донишбунёд, донишгоҳҳо бояд на танҳо муассисаҳои таълимӣ, балки марказҳои истеҳсоли дониш ва навовариҳо бошанд. Барои ҳамин таъсиси лабораторияҳои иқтисоди даврӣ, марказҳои инноватсионӣ ва инкубаторҳои соҳибкорӣ дар назди донишгоҳҳои Тоҷикистон аҳамияти муҳим дорад

Лоиҳаҳои озмоишӣ ҳамчун воситаи санҷиши моделҳои иқтисоди даврӣ

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ аксарияти моделҳои муваффақи иқтисоди даврӣ аввал ҳамчун лоиҳаҳои озмоишӣ татбиқ гардидаанд. Лоиҳаи озмоишӣ ин татбиқи маҳдуди технология ё модели нави соҳибкорӣ мебошад, ки пеш аз густариши васеъ натиҷаҳои он арзёбӣ карда мешаванд.Тибқи тавсияҳои Ташкилот барои рушд ва ҳамкории иқтисодӣ (Organisation for Economic Co-operation and Development), истифодаи лоиҳаҳои озмоишӣ имконият медиҳад, ки:

- хавфҳои сармоягузорӣ коҳиш дода шаванд;
- самаранокии иқтисодии лоиҳа арзёбӣ гардад;
- мушкилоти эҳтимолӣ пешакӣ муайян карда шаванд;
- таҷрибаи муваффақ ба дигар корхонаҳо паҳн гардад.

Санҷиши моделҳо: Харитаи лоиҳаҳои озмоишӣ (**Pilot Projects**)

Лоиҳаҳои озмоишӣ имкон медиҳанд, ки хавфҳои сармоягузорӣ коҳиш ёбанд ва самаранокии иқтисодӣ пеш аз густариши васеъ арзёбӣ гардад (OECD). 5

Вилоятҳои Суғд ва Хатлон: Истифодаи партовҳои меваю сабзавот барои истеҳсоли компост ва хӯроки чорво.

Ҳисор, Рӯдакӣ ва Бохтар: Лоиҳаҳои истеҳсоли биогаз аз партовҳои органикии хоҷагиҳои чорводорӣ.

Душанбе ва Хуҷанд: Ҷорӣ намудани низоми ҷудокунии партовҳо ва ташаббусҳои коркарди партовҳои нассоҷӣ.

NotebookLM

5. Бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъи омода шудааст

Яке аз намунаҳои муваффақи татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ таҷрибаи Финландия мебошад. Пеш аз қабули Харитаи миллии иқтисоди даврӣ, дар як қатор шаҳрҳо ва корхонаҳо лоиҳаҳои озмоишӣ амалӣ гардида, натиҷаҳои онҳо барои таҳияи сиёсати миллӣ истифода шуданд. Дар Ҷумҳурии Қазоқистон низ як қатор лоиҳаҳои пилотӣ дар соҳаи энергетикаи сабз, коркарди партовҳо ва истифодаи технологияҳои рақамӣ татбиқ гардида, баъдан ба сатҳи миллӣ густариш дода шуданд. Таҷрибаи мазкур нишон медиҳад, ки пеш аз татбиқи васеи иқтисоди даврӣ, санҷиши моделҳо дар сатҳи маҳаллӣ метавонад хавфҳоро коҳиш дода, самаранокии лоиҳаҳоро баланд бардорад.

Тақвияти иқтидор ва татбиқи лоиҳаҳои озмоишӣ яке аз марҳилаҳои муҳимтарини харитаи роҳи гузариш ба иқтисоди даврӣ ба ҳисоб меравад. Барои Тоҷикистон рушди сармояи инсонӣ, омодасозии мутахассисон, таъсиси марказҳои инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани лоиҳаҳои пилотӣ метавонанд заминаи заруриро барои гузариши муваффақ ба моделҳои даврии соҳибкорӣ фароҳам оваранд. Дар дарозмуддат маҳз тавассути ташаккули дониш, таҷриба ва навовариҳо корхонаҳои Тоҷикистон метавонанд самаранокии истифодаи захираҳоро баланд бардошта, рақобатпазирии худро дар бозорҳои миллӣ ва байналмилалӣ таҳким бахшанд.

3. Ҳамкории ҷонибҳои манфиатдор ва чаҳорчӯбаи татбиқи иқтисоди даврӣ дар корхонаҳои Тоҷикистон

Дар даҳсолаҳои охир таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки гузариш ба иқтисоди даврӣ на танҳо масъалаи ҷорӣ намудани технологияҳои нав ё такмили равандҳои истеҳсолӣ мебошад. Ин раванд тағйироти амиқи институтсионалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро дар бар гирифта, ҳамкории фаъоли ҳамаи иштирокчиёни низоми иқтисодиро талаб менамояд. Аз ин рӯ, дар адабиёти муосири иқтисодӣ рушди иқтисоди даврӣ ҳамчун раванди бисёрҷониба баррасӣ мешавад, ки дар он давлат, бахши хусусӣ, муассисаҳои илмӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши муҳим мебозанд.

Тибқи таҳқиқоти OECD, UNIDO ва Ellen MacArthur Foundation, яке аз сабабҳои асосии муваффақияти кишварҳои пешсаф дар соҳаи иқтисоди даврӣ мавҷудияти низоми самараноки ҳамкорӣ байни ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор мебошад. Маҳз чунин ҳамкорӣ имконият медиҳад, ки захираҳои молиявӣ, илмӣ ва технологӣ муттаҳид гардида, раванди гузариш ба иқтисоди даврӣ суръат бахшида шавад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ташаккули низоми устувори ҳамкорӣ байни давлат, соҳибкорон ва муассисаҳои илмӣ яке аз шартҳои асосии татбиқи моделҳои иқтисоди даврӣ ба ҳисоб меравад.

Нақши ҷонибҳои манфиатдор дар рушди иқтисоди даврӣ

Дар иқтисоди даврӣ ҳар як гурӯҳи иштирокчиён вазифаи муайянро иҷро менамояд. Давлат ҳамчун танзимкунанда ва ташаккулдиҳандаи сиёсати иқтисодӣ амал намуда, заминаи ҳуқуқӣ ва институтсионалии рушди иқтисоди давриро фароҳам меорад. Аз ҷумла, давлат метавонад тавассути қабули қонунҳо, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва дастгирии лоиҳаҳои сабз раванди гузаришро ҳавасманд гардонад. Бахши хусусӣ ҳамчун муҳаррики асосии инноватсия ва сармоягузорӣ баромад менамояд. Маҳз корхонаҳо технологияҳои навро ҷорӣ намуда, моделҳои нави соҳибкориро татбиқ мекунанд ва истифодаи самараноки захираҳоро таъмин менамоянд.

Муассисаҳои илмӣ ва донишгоҳҳо вазифаи таҳияи донишҳои нав, гузаронидани таҳқиқот ва омодасозии кадрҳои баландихтисосро иҷро менамоянд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки бе иштироки фаъоли илм рушди иқтисоди даврӣ маҳдуд мегардад. Ташкилотҳои байналмилалӣ ва шарикони рушд низ нақши муҳим доранд. Онҳо на танҳо маблағгузорӣ, балки таҷриба, технология ва машваратҳои техникиро пешниҳод менамоянд. Дар навбати худ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва истеъмолкунандагон тавассути ташаккули фарҳанги истеъмоли устувор ва дастгирии маҳсулоти экологӣ ба рушди иқтисоди даврӣ мусоидат менамоянд.

Экосистемаи ҳамкорӣ: Модели «Спирали сегона»
Давлат: Фароҳам овардани муҳити мусоид, заминаи ҳуқуқӣ ва ҳавасмандгардонии лоиҳаҳои сабз.
Донишгоҳҳо: Истеҳсоли дониш, гузаронидани таҳқиқот ва омодасозии кадрҳои баландихтисос.
Рушди инноватсионӣ ва даврӣ
Бахши хусусӣ: Ҷорӣ намудани технологияҳои нав, сармоягузорӣ ва татбиқи амалии моделҳои соҳибкорӣ.
Таҷрибаи байналмилалӣ собит месозад: муваффақият фақат дар ҳамгироии ин се унсур ба даст меояд.
NotebookLM

Ҳамкории ҷонибҳои манфиатдор дар Тоҷикистон

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар солҳои охир заминаҳои муайяни чунин ҳамкорӣ ташаккул ёфта истодаанд. Масалан, дар доираи татбиқи Стратегияи рушди иқтисоди сабз як қатор вазорату идораҳо, донишгоҳҳо ва шариконибайналмилалӣ ба ҳамкорӣ ҷалб шудаанд. Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ва дигар муассисаҳои таҳсилоти олӣ дар доираи лоиҳаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Erasmus+, ба масъалаҳои иқтисоди сабз ва иқтисоди даврӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир менамоянд.

Дар бахши хусусӣ низ намунаҳои муайяни истифодаи технологияҳои сарфакунандаи энергия ва коркарди дубораи захираҳо мушоҳида мешаванд. Масалан, баъзе корхонаҳои коркарди мева ва сабзавот дар вилояти Суғд ва Хатлон истифодаи дубораи партовҳои органикиро барои истеҳсоли компост ва хӯроки чорво оғоз намудаанд.

Бо вуҷуди ин, сатҳи ҳамкорӣ байни илм ва истеҳсолот ҳанӯз ҳам маҳдуд мебошад. Дар бисёр ҳолатҳо натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ба фаъолияти амалии корхонаҳо ворид карда намешаванд ва соҳибкорон низ барои татбиқи технологияҳои нав имкониятҳои кофӣ надоранд. Аз ин рӯ, барои Тоҷикистон муҳим аст, ки марказҳои инноватсионӣ, паркҳои технологӣ ва лабораторияҳои иқтисоди даврӣ таъсис дода шаванд. Инчунин, ҷалби донишгоҳҳо ба ҳалли масъалаҳои амалии истеҳсолот метавонад робитаи илм ва иқтисодро тақвият бахшад.

Чаҳорчӯбаи татбиқи иқтисоди даврӣ дар корхонаҳо

Барои гузариши муваффақ ба иқтисоди даврӣ мавҷудияти механизми мушаххаси амал зарур мебошад. Дар таҷрибаи байналмилалӣ чунин механизм ҳамчун Implementation Framework ё чаҳорчӯбаи татбиқ маъруф аст. Марҳилаи аввал ташхис ва арзёбии вазъи кунунии корхона мебошад. Дар ин марҳила истифодаи захираҳо, ҳаҷми партовҳо ва имкониятҳои истифодаи дубораи маводҳо таҳлил карда мешаванд. Марҳилаи дуюм ба банақшагирии стратегӣ бахшида мешавад.

Корхона ҳадафҳо, нишондиҳандаҳо ва афзалиятҳои рушди иқтисоди давриро муайян менамояд. Марҳилаи сеюм татбиқи амалии технологияҳо ва моделҳои нави соҳибкориро дар бар мегирад. Дар ин марҳила лоиҳаҳои озмоишӣ, омӯзиши кормандон ва ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ амалӣ карда мешаванд. Марҳилаи чорум мониторинг ва баҳодиҳии натиҷаҳо мебошад. Самаранокии истифодаи захираҳо, коҳиши партовҳо ва натиҷаҳои иқтисодӣ мунтазам назорат карда мешаванд

Синтез: Формулаи табдилдиҳии даврӣ
Экосистемаи инноватсионӣ
Санҷиши амалӣ
= Ташаккули модели устувор ва рақобатпазири иқтисоди даврӣ
Банақшагирии стратегӣ бидуни иқтидори инсонӣ амалӣ намегардад. Технологияҳои нав бидуни озмоиши маҳаллӣ хавф доранд. Танҳо ҳамгироии ҳамаи ин унсурҳо роҳро барои татбиқи воқеӣ боз мекунад.
NotebookLM

7

Имкониятҳои татбиқи иқтисоди даврӣ дар корхонаҳои Тоҷикистон

Дар шароити Тоҷикистон татбиқи чунин чаҳорчӯба метавонад пеш аз ҳама дар соҳаҳои кишоварзӣ, саноати хӯрокворӣ, нассоҷӣ ва сохтмон самаранок бошад. Масалан, корхонаҳои коркарди мева ва сабзавот метавонанд партовҳои органикиро барои истеҳсоли компост истифода намоянд. Корхонаҳои нассоҷӣ бошанд, метавонанд партовҳои пахтаро ҳамчун ашёи хоми дуюмдараҷа истифода баранд. Дар соҳаи сохтмон низ имкониятҳои зиёди истифодаи дубораи масолеҳи сохтмонӣ ва коркарди партовҳои сохтмонӣ мавҷуданд. Ҳамзамон, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ метавонад самаранокии истифодаи энергия, об ва ашёи хомро баланд бардорад

3. Бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъи омода шудааст

Таҳлил нишон медиҳад, ки рушди иқтисоди даврӣ дар Тоҷикистон на танҳо ба технологияҳо ва сармоягузорӣ, балки ба ташаккули низоми самараноки ҳамкорӣ байни ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор вобаста мебошад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта собит менамояд, ки муваффақияти гузариш ба иқтисоди даврӣ дар он ҳолат таъмин мегардад, ки давлат муҳити мусоид фароҳам оварад, бахши хусусӣ навовариро татбиқ намояд ва муассисаҳои илмӣ дониш ва кадрҳои заруриро омода созанд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди марказҳои инноватсионӣ, тақвияти ҳамкории донишгоҳҳо бо истеҳсолот, ҷалби сармоягузориҳои сабз ва татбиқи чаҳорчӯбаи муосири амал метавонад ба ташаккули модели устувори иқтисоди даврӣ мусоидат намояд. Дар дарозмуддат чунин раванд ба баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳо, истифодаи самараноки захираҳо ва ноил гардидан ба ҳадафҳои рушди устувор замина фароҳам хоҳад овард.

Дурнамо: Иқтисоди даврӣ ҳамчун стратегияи миллии рақобатпазирӣ

Гузариш ба иқтисоди даврӣ танҳо як ӯҳдадории экологӣ нест — ин роҳи мустақим ба сӯи баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои ватанӣ мебошад. 8

- Ҳамоҳангӣ бо Стратегияи рушди иқтисоди сабз (2023–2037).
- Истиқлолияти энергетикӣ ва амнияти озуқаворӣ.
- Воридшавӣ ба бозорҳои нави байналмилалӣ бо маҳсулоти устувор.

Дар иқтисоди муосир, партов вуҷуд надорад — танҳо захираҳое ҳастанд, ки ҳанӯз ҳадафи худро пайдо накардаанд.

NotebookLM

8. Бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъи омода шудааст

Кейс барои муҳокимаи гурӯҳӣ №1«Корхонаи коркарди зардолу»

Дар вилояти Суғд корхонаи истеҳсоли афшураи зардолу фаъолият мекунад. Солона он: 5000 тонна мева коркард мекунад;тақрибан 1200 тонна пӯст ва донак ҳамчун партов хориҷ мешавад;барои партовбарорӣ маблағи зиёд сарф мекунад.Як гурӯҳи муҳандисон пешниҳод намуданд, ки:пӯст барои истеҳсоли компост истифода шавад;донак барои истеҳсоли равғани косметикӣ коркард гардад;қисми партовҳо барои истеҳсоли биогаз истифода шаванд.Амалӣ намудани лоиҳа сармоягузории ибтидоиро талаб мекунад.Саволҳои кейсОё роҳбарияти корхона бояд ин лоиҳаро қабул кунад?Кадом хавфҳо метавонанд ба вуҷуд оянд?Манфиатҳои иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоии лоиҳа кадомҳоянд?Барои татбиқи ин идея кадом ҷонибҳои манфиатдор бояд ҷалб карда шаванд?Барои ин корхона харитаи роҳро аз кадом марҳила оғоз намудан лозим аст?

Кейс барои муҳокимаи гурӯҳӣ №2«Донишгоҳ ва корхона»

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон мехоҳад бо як корхонаи нассоҷӣ ҳамкориро оғоз намояд.Мақсад:омӯзиши дубораи истифодаи партовҳои пахта;таҳияи маҳсулоти нав аз нахҳои боқимонда;ташкили лабораторияи иқтисоди даврӣ;омӯзиши донишҷӯён дар истеҳсолот.Аммо роҳбарияти корхона чунин мешуморад, ки таҳқиқоти донишгоҳ натиҷаи амалӣ намедиҳад.Вазифаи донишҷӯён: Бо истифода аз модели Triple Helix (давлат – донишгоҳ – бахши хусусӣ) пешниҳод намоед:Чӣ гуна метавон ҳамкориро ташкил кард?Ҳар як ҷониб чӣ манфиат мегирад?Кадом ташкилотҳои байналмилалӣ метавонанд чунин лоиҳаро маблағгузорӣ намоянд?Пас аз як сол кадом нишондиҳандаҳо барои баҳодиҳии муваффақияти лоиҳа истифода мешаванд?

Кейс барои нақшофарӣ (Role Play)«Ҷаласаи Шӯрои директорон»

Донишҷӯён ба 5 гурӯҳ тақсим мешаванд: Директори корхона; Намояндаи Вазорати саноат; Сармоягузори хусусӣ; Олим аз донишгоҳ; Намояндаи ташкилоти экологӣ. Супориш: Дар муддати 15 дақиқа нақшаи татбиқи иқтисоди давриро дар мисоли як корхонаи Тоҷикистон таҳия намуда, баъд 1 донишҷуён аз номи гурӯҳи худ онро ҳимоя намоянд.

Саволи баҳсӣ «Оё масъулияти асосии татбиқи иқтисоди даврӣ бояд ба дӯши давлат бошад ё соҳибкорон?»Мавқеъҳои баҳс: *Давлат бояд масъулияти асосиро бар дӯш гирад*, зеро:сиёсати давлатӣ ва қонунгузорӣ муҳити мусоид фароҳам меоранд;имтиёзҳои андозӣ ва дастгирии молиявӣ бе иштироки давлат имконнопазиранд;давлат метавонад ҳамкории байни ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро таъмин намояд. *Соҳибкорон бояд пешсаф бошанд*, зеро:маҳз онҳо навоварӣ ва технологияҳои навро ҷорӣ мекунанд;корхонаҳо беҳтар медонанд, ки чӣ гуна хароҷотро коҳиш диҳанд;иқтисоди даврӣ метавонад манбаи нави даромад ва афзалияти рақобатӣ гардад.

Саволи баҳсӣ - «Оё ҷорӣ намудани иқтисоди даврӣ барои соҳибкории хурду миёнаи Тоҷикистон имконият аст ё бори иловагӣ?» Мавқеи аввал (имконият):коҳиши хароҷоти ашёи хом ва энергия;пайдоиши манбаъҳои нави даромад аз истифодаи дубораи партовҳо;беҳтар шудани обрӯи ширкат ва дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ;имконияти ҷалби сармоягузориҳои сабз ва грантҳо. Мавқеи дуюм (бори иловагӣ):талаботи зиёд ба сармоягузории ибтидоӣ;норасоии технология ва мутахассисони соҳибихтисос;хавфи дароз будани давраи бозгашти сармоя;маҳдуд будани дастгирии давлатӣ ва инфрасохтори коркарди партовҳо.Саволи асосӣ барои донишҷӯён:Агар шумо роҳбари як корхонаи хурди Тоҷикистон мебудед, дар шароити кунунӣ оё барои гузариш ба модели иқтисоди даврӣ сармоягузорӣ мекардед? Чаро?

Адабиёт

1. Ҷумҳурии Тоҷикистон. (2023). Стратегияи рушди иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037. Душанбе.
2. Ҷумҳурии Тоҷикистон. (2016). Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе.
3. Ҷумҳурии Тоҷикистон. (2021). Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе.
4. World Bank. (2024). Tajikistan Country Climate and Development Report (CCDR). Washington, DC: World Bank.
5. Asian Development Bank. (2025). Green Jobs and Resilient Business Development in Tajikistan. Manila: ADB.
6. United Nations Industrial Development Organization. (2023). Circular Economy and Resource Efficiency for Sustainable Industrial Development. Vienna: UNIDO.
7. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). Towards Green Growth: Monitoring Progress and Policy Directions. Paris: OECD Publishing.
8. Ellen MacArthur Foundation. (2015). Growth Within: A Circular Economy Vision for a Competitive Europe. Cowes, United Kingdom.
9. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The Dynamics of Innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of University–Industry–Government Relations. Research Policy, 29(2), 109–123.
10. European Commission. (2020). A New Circular Economy Action Plan: For a Cleaner and More Competitive Europe. Brussels: European Commission.

Ташаккур ба диққататон!